

УДК 342.98

Ю.І. Цвіркун, суддя Вищого адміністративного суду України,
здобувач кафедри адміністративного права і процесу НАВС

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ ПОНЯТЬ «ГОЛОВУЮЧИЙ У СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ», «ГОЛОВУЮЧИЙ» ТА «СУДДЯ-ДОПОВІДАЧ» В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Метою написання даної статті є необхідність з'ясування правової конструкції понять «головуючий в судовому засіданні», «головуючий» та «суддя-доповідач» на основі їх складових елементів, які утворюються і систематизуються в процесі розгляду та вирішення справ судами адміністративної юрисдикції всіх інстанцій. А також, виокремлення їх повноважень на різних стадіях адміністративного судочинства, в залежності від яких вони мають різні завдання і призначення.

Ключові слова: головуєчий в судовому засіданні, головуєчий, суддя-доповідач, адміністративна справа, суд першої інстанції, суд апеляційної інстанції, суд касаційної інстанції, завдання, підготовче провадження, судове засідання.

Целью написания данной статьи является необходимость определения правовой конструкции понятий «председательствующий в судебном заседании», «председательствующий», «судья-докладчик» на основе их составляющих элементов, которые создаются и систематизируются в процессе рассмотрения и разрешения дела судами административной юрисдикции всех инстанций. А также, выделения их полномочий на разных стадиях административного судопроизводства, в зависимости от которых они имеют разные задания и предназначения.

Ключевые слова: председательствующий в судебном заседании, председательствующий, судья-докладчик, суд первой инстанции, суд апелляционной инстанции, суд кассационной инстанции, задания, подготовительное производство, судебное заседание.

The purpose of writing of this article is need of definition of a legal design of the concepts “the chairman in a court session”, “chairman”, “judge-speaker” on the basis of their components of elements which are created and systematized in the course of consideration and permission of business by vessels of an administrative jurisdiction of all instances. And also, allocations of their powers at different stages of administrative legal proceedings depending on which they have different tasks and missions.

Keywords: the chairman in a court session, the chairman, the judge-speaker, court of the first instance, court of appeal instance, court of cassation instance, a task, preparatory production, a court session.

Постановка проблеми. Актуальність теми даного наукового дослідження зумовлена необхідністю з'ясування ролі судді, на якого відповідно до закону покладено обов'язок організації та проведення судового засідання, в забезпеченні верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина шляхом справедливого та неупередженого розгляду справи відповідно до встановленої законом процедури. То ж, доцільно детально та поетапно розібрати як саме на практиці здійснюється судочинство при вирішенні адміністративних справ, приділити більше уваги самому процесу організації його здійснення у випадках одноособового та колегіального розгляду справ.

Крім того, адміністративне законодавство України не містить чіткого розмежування понять «головуючий в судовому засіданні», «головуючий» та «суддя-доповідач». У Кодексі адміністративного судочинства України ці терміни вживаються в залежності від стадії адміністративного процесу, що обумовлює виконання суддею певних заходів щодо здійснення правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню даної проблеми до цього часу не приділено уваги вченими, а тому наукових робіт в цьому напрямку не існує. Тому, з урахуванням зазначеного, це питання залишається недостатньо вивченим. Отже, це питання в адміністративному праві є відкритим, таким що не піддавалось вивченню.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звернення до енциклопедичних словників з права [1, 2, 3] не надає можливості отримати відповідь на питання про сутність цих понять конкретно. Тим часом у юридичному словнику, підготовленому за редакцією А.Н. Азріліяна, визначено термін «головуючий в суді». В даному випадку це «суддя, який керує судовим засіданням при колегіальному розгляді кримінальної справи, а також суддя, який розглядає кримінальну справу одноособово» [4, с. 723]. Велика юридична енциклопедія за редакцією А.Б. Барихіна [5, с. 653] дає аналогічне визначення і для терміна «головуючий».

Перш за все слід зазначити, що невизначеність у законодавстві та відсутність наукових розробок і праць спричинена складним і довгим шляхом історії розвитку і становлення адміністративної юстиції.

З прийняттям Закону України «Про судоустрій України» [6] від 7 лютого 2002 року, з урахуванням, прийнятої у 1996 році Конституції України, адміністративне судочинство закріплено однією із форм здійснення правосуддя на ряду із цивільним, господарським, кримінальним та конституційним.

Отже, визначення понять «головуючий в судовому засіданні», «головуючий» та «суддя-доповідач» неможливе без здійснення аналітичного дослідження наявних положень матеріального та процесуального права та наукових поглядів, пов'язаних з реалізацією судочинства.

За змістом Кодексу адміністративного судочинства України можна виділити три основні стадії розгляду індивідуально-конкретних справ у судах адміністративної юрисдикції: I.Розгляд адміністративної справи у суді першої інстанції; II.Розгляд адміністративної справи в апеляційному порядку; III. Розгляд адміністративної справи в касаційному порядку. Водночас, у системі адміністративного судочинства можна виокремити перегляд судових рішень Верховним Судом України, а також провадження за нововиявленими обставинами [7, с. 178-179].

Так, чинне законодавство чітко встановлює вимоги щодо кількісного складу суддів при розгляді і вирішенні справ в залежності від «інстанційної» ознаки та категорії справ у всіх видах судочинства.

Згідно з пунктом 3 частини першої статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України суд – суддя адміністративного суду, який розглядає і вирішує адміністративну справу одноособово, колегія суддів адміністративного суду [8].

При розгляді адміністративної справи судом одноособово, зокрема, у більшості випадків – судом першої інстанції, виконання заходів по здійсненню правосуддя лежить на одному судді, який одночасно є судом, що розглядає адміністративну справу і головуючим у судовому засіданні.

У статті 23 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що усі адміністративні справи в суді першої інстанції розглядаються і вирішуються суддею одноособово, крім випадків, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України [8]. Стаття 24 цього ж Кодексу закріплює, що адміністративні справи розглядаються і вирішуються в окружному адміністративному суді та у місцевому загальному суді як адміністративному суді колегією у складі трьох суддів також з ініціативи судді в разі їх особливої складності [8].

Отже, враховуючи складність справи, вона все ж таки може розглядатися колегіально і в суді першої інстанції. Однак в даному випадку законодавець надав нормі диспозитивного характеру і не вказав до категорії яких справ вона може застосовуватись. Тому вирішення питання про складність справи лежить на самому судді, якому така справа передана у провадження.

Суддя для розгляду конкретної справи визначається в порядку, встановленому частиною третьою статті 15-1 Кодексу адміністративного судочинства України, яка передбачає, що визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду.

Процедура розгляду адміністративної справи судом першої інстанції має дві стадії – стадію підготовчого провадження і стадію судового розгляду [9, с.314].

Відповідно до частини першої статті 110 Кодексу адміністративного судочинства України підготовку справи до судового розгляду здійснює суддя адміністративного суду, який відкрив провадження в адміністративній справі [8]. Ця стадія створена з метою з'ясування спірних питань, що виникли між сторонами, а також можливості їх примирення. Зокрема, з метою щоб з'ясувати, чи можливо врегулювати спір до судового розгляду справи, а якщо це не можливо – щоб забезпечити всебічне та об'єктивне вирішення справи протягом розумного строку, суддя може провести попереднє судове засідання. Особливістю попереднього судового засідання в адміністративному судочинстві є те, що воно проводиться в випадку визнання доцільності його проведення суддею. Роль судді у цьому випадку наближається до ролі медіатора – особи, що сприяє сторонам самостійно врегулювати конфлікт, пропонуючи різні варіанти узгодження інтересів [10, с.98].

Відповідно до частини другої статті 111 Кодексу адміністративного судочинства України попереднє судове засідання проводиться суддею, який здійснює підготовку справи до судового розгляду, за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі [8]. Сама процедура проведення попереднього засідання подібна до судового засідання, оскільки, у разі явки повідомлених осіб, які беруть участь у справі, воно має проводитись за порядком проведення судового засідання. Такої ж думки, враховуючи аналогію закону, притримуються і автори книги «Адміністративна юстиція України: Проблеми теорії і практики. Настільна книга судді» за загальною редакцією О.М. Пасенюка [11, с. 233].

Статтею 123 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що при розгляді справи судом першої інстанції головуючим у судовому засіданні є суддя, який здійснював підготовче провадження. Головуючий у судовому засіданні керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками адміністративного процесу їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин у справі, усуваючи із судового розгляду все, що не має значення для вирішення справи [8]. Отже, даною статтею надано статус головуючого судді, що здійснював підготовче провадження. Оскільки тільки він має право бути головуючим суддею в судовому засіданні при розгляді справи судом першої інстанції.

В науково-практичному коментарі Кодексу адміністративного судочинства України визначено, що головуючий у судовому засіданні – це суддя, який головує при колегіальному розгляді справи або ж який розглядає справу одноособово [12, с. 329].

При одноособовому розгляді справи поняття «головуючий» і «головуючий в судовому засіданні» зосереджено в терміні «суд». То ж, відповідно, ця роль зводиться до одного і того ж судді. І навіть, при колегіальному розгляді справи, у випадку входження

до складу суду суддів, які обіймають адміністративні посади у даному суді — голови або його заступників, головуючим в судовому засіданні є суддя, який здійснював підготовче провадження у справі. Виходячи з викладеного та положень статей Кодексу адміністративного судочинства України можна зробити висновок, що *«головуючий в судовому засіданні»* — це суддя, що здійснив або здійснює підготовче провадження у справі, що розглядається в судовому засіданні під його головуванням.

Ознаками цього поняття як правової категорії адміністративного права є наступні елементи: - головуючий в судовому засіданні є суддею адміністративного суду; - визначений для розгляду конкретної справи автоматизованою системою документообігу суду; - прийняв адміністративну справу до розгляду та відкрив провадження; - здійснив чи здійснив підготовку справи до судового розгляду; - головує в судовому засіданні; - наділений процесуальними правами та обов'язками щодо розгляду та вирішення адміністративної справи в судовому засіданні.

Саме поняття *«головуючий»* зустрічається в таких статтях як 41, 43, 44 та 63 Кодексу адміністративного судочинства України. Зокрема, статтею 41 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено що, фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання або за розпорядженням головуючого інший працівник апарату суду.

Отже, поняття *«головуючий»* з'являється фактично ще до початку судового засідання, але воно збігається з поняттям *«головуючий в судовому засіданні»*. Так, за розпорядженням головуючого фіксування судового засідання технічними засобами може здійснювати й інший працівник суду, що пройшов відповідну підготовку. На нашу думку, основною теоретичною відмінністю цих понять є все ж таки, те, що у Кодексі адміністративного судочинства України поняття *«головуючий»* передбачено у статтях, що регулюють відносини, які виникають, як правило, поза судовим засіданням, але які безпосередньо стосуються розгляду певної адміністративної справи.

Таки чином, як вбачається з наведеного, *«головуючий»* — це суддя, що здійснив підготовче провадження у справі, що буде розглянута або розглядалася в судовому засіданні під його головуванням. Тобто, головною особливістю цього терміну є дія його до судового розгляду справи або після проведення судового засідання, але до завершення розгляду справи судом взагалі.

Отже, ознаками судді, який має статус головуючого є: - головуючий є суддею адміністративного суду; - визначений для розгляду конкретної справи автоматизованою системою документообігу суду; - має у провадженні адміністративну справу, що призначена до судового розгляду чи попереднього судового засідання; - прийняв адміністративну справу до розгляду та відкрив провадження; - здійснив чи здійснив підготовку справи до судового розгляду; - головував чи буде головувати в судовому засіданні; - наділений владними повноваженнями щодо забезпечення організації подальшого розгляду справи в судовому засіданні; - наділений процесуальними правами та обов'язками поза судовим засіданням щодо забезпечення організації, розгляду та вирішення адміністративної справи в судовому засіданні.

Відповідно до діючого законодавства розгляд справ в адміністративних судах апеляційної та касаційної інстанцій здійснюється колегіально. Загалом, провадження в адміністративних справах в апеляційній та касаційній інстанціях здійснюється за аналогією із процесом у суді першої інстанції, з урахуванням особливостей, встановлених для апеляційної та касаційної інстанцій.

Главою 1 та 2 розділу IV Кодексу адміністративного судочинства визначено перегляд судових рішень в порядку апеляційного та, відповідно, касаційного провадження. Але, на цьому етапі адміністративного судочинства поняття «головуючий в судовому засіданні» та «головуючий» відсутні. Натомість, при вивченні порядку прийняття апеляційної скарги судом апеляційної інстанції з'являється нове поняття «суддя-доповідач».

Так, відповідно до частини другої статті 189 Кодексу адміністративного судочинства України отримавши апеляційну скаргу, суддя-доповідач протягом трьох днів перевіряє її відповідність вимогам статті 187 цього Кодексу і за відсутності перешкод постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

Водночас, відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України на суддю-доповідача покладається і обов'язок підготовки справи до апеляційного та касаційного розгляду. Це, враховуючи порядок процесу в суді першої інстанції, дає підстави вважати, що при розгляді справи апеляційною та касаційною інстанціями суддя-доповідач є головуючим в судовому засіданні, і враховуючи тотожність понять, може мати статус головуючого.

З урахуванням викладеного, можна зробити висновок, що *суддя-доповідач* — це суддя, який здійснює підготовку справи до апеляційного чи касаційного розгляду, а також перегляду судових рішень в адміністративних справах у Верховному Суді України, та який є головуючим в судовому засіданні на цих стадіях адміністративного провадження.

Систематизуючи ознаки даної правової категорії, є підстави вважати, враховуючи положення Кодексу адміністративного судочинства України, що в понятті суддя-доповідач збігаються ознаки і головуючого, і головуючого в судовому засіданні. На стадіях апеляційного чи касаційного розгляду відсутній одноособовий розгляд справ, що потребує ще більш детальної конкретизації та порядку застосування цих термінів, однак законодавець обмежився лише цим поняттям.

Тому, на наш погляд, ці ознаки зводяться до наступних: - є суддею адміністративного суду; - визначений для розгляду конкретної справи автоматизованою системою документообігу суду; - має у провадженні адміністративну справу, що призначена до судового розгляду чи попереднього розгляду справи; - прийняв адміністративну справу до розгляду та відкрив провадження; - здійснює чи здійснив підготовку справи до судового розгляду; - головує, головував чи буде головувати в судовому засіданні; - наділений владними повноваженнями щодо забезпечення організації подальшого розгляду справи в судовому засіданні; - наділений процесуальними правами та обов'язками поза судовим засіданням щодо забезпечення організації, розгляду та вирішення адміністративної справи в судовому засіданні; - наділений процесуальними правами та обов'язками щодо розгляду та вирішення адміністративної справи в судовому засіданні.

Висновки. Отже, з урахування викладеного вище, слід зазначити, що правова конструкція понять «головуючий в судовому засіданні», «головуючий» та «суддя-доповідач» будується на основі поєднання складових елементів, які формуються у відповідності до інстанційності та стадії розгляду справи судом адміністративної юрисдикції. Беручи до уваги викладений у цій статті матеріал потрібно зазначити, що правова конструкція цих понять включає в себе наявність у судді певних повноважень, які реалізуються за настанням певних обставин відповідно до встановленого порядку здійснення адміністративного судового провадження. Одночасно, аналізуючи положення Кодексу адміністративного судочинства України, є підстави зазначити про те, що було б доцільно на законодавчому рівні закріпити досліджувані правові поняття в одній особі — судді, який відкрив провадження у справі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Словник законодавчих і нормативних термінів: Термін. Словник / Укладачі Іншин М. І., Шопіна І. М., Якимов Г. О. — К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. — 487 с.
2. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) / Скакун О. Ф., Бондаренко Д. А. / Под общ. ред. Скакун О. Ф. — Харьков: Эспада, 2007. — 488 с.
3. Юридичний словник. За редакцією В.Г. Гончаренка. — Ю.: К.: «Форум». — 2005. — 473 с.
4. Юридический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. — 2-е изд. — М.: Институт новой экономики, 2011. — 1152 с.
5. А. Б. Барихин Большая юридическая энциклопедия. (серия «Профессиональные справочники и энциклопедии») — М.: Книжный мир, 2012. — 960 с.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 жовтня 2010 року // Відомості Верховної Ради України, 2010. № 44-45. Ст. 529.
7. Кузьменко О. В. Курс адміністративного процесу: навч. посіб. / О. В. Кузьменко. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 208 с.
8. Кодекс адміністративного судочинства України: чинне законодавство за змінами та допов. Станом. На 1 лют. 2012 р.: (офіц. текс). — К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. — 176 с. — (Кодекси України)
9. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права / Навч. посібник / За заг. Редакцією Куйбіди Р. О., Шишкіна В. І. — К.: Старий світ, 2006. — 576 с.
10. Основи адміністративного судочинства в Україні: навч. посіб. для юр. факультетів та юр. клінік / За заг. Редакцією Александрової Н. В., Куйбіди Р. О. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНТ, 2009. — 248 с.
11. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / За загальною редакцією О. М. Пасенюка. — К.: Істина, 2007. — 608 с.
12. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 704 с.

УДК 347.73

О.Б. Києнко, здобувач Національного університету державної податкової служби України

ПРО ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЮ РЕЗИДЕНТСТВА ЗОБОВ'ЯЗАНИХ ОСІБ ДЛЯ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН

У статті автор розкриває зміст та значення критерію резидентства (нерезидентства) осіб у податкових відносинах. Акцентовується увага на відповідних підставах визнання резидентства, аналізуються практика різних держав світу з цього питання.

Ключові слова: податковий обов'язок, резидентство, платники податків.

В статье автор раскрывает содержание и значение критерия резидентства (нерезидентства) лиц в налоговых отношениях. Акцентируется внимание на соответствующих основаниях признания резидентства, анализируется практика различных государств по этому вопросу.

Ключевые слова: налоговый долг; резидентство; налогоплательщики.

The author reveals the content and value of the criterion of residency (nerezidenstva) of persons in tax relations. Attention is focused on the recognition of the relevant grounds of residency, analyzes the practice of different states on this issue.

Keywords: tax debt; residency; taxpayers.